Romanoslavica vol. XLVII nr.1

INSCRIPȚIILE ÎN LIMBA ROMÂNĂ DE LA SCHITUL FEDELEŞOIU (JUD. VÂLCEA)

Ruxandra LAMBRU

The aim of the present article is to bring into attention a few observations regarding the inscriptions in Romanian from the Fedelesoiu mural painting, starting from the iconographic repertoire in the county of Valcea, from Constantin Brâncoveanu's time, realized by Corina Popa, Ioana Iancovescu, Elisabeta Negrău, Vlad Bedros. The article points out a few caracteristics of the texts, indicating older sources (from the XVIth century). The *Bible* 1688 is not yet a source from the contemporary paintings and religious inscriptions.

Key words: Romanian language XVIth century, Brancovan mural painting, Serban Cantacuzino's Bible 1688, mural inscriptions, Epigraphy, Erminia

Inscripțiile de la schitul Fedeleşoiu – județul Vâlcea au fost transcrise, descifrate şi publicate recent[1] în cadrul unui proiect mai amplu de repertoriere a patrimoniului brâncovenesc. Am dorit ca în prezentul articol să scoatem în evidență caracterul aparte al inscripțiilor ce însoțesc pictura acestui monument, deoarece oferă câteva fapte de limbă interesante pentru perioada în care au fost scrise.

Schitul Fedeleşoiu este situat în satul cu acelaşi nume din comuna Dăeşti, județul Vâlcea. Din ansamblul inițial se mai păstrează astăzi doar biserica, arhondaricul şi clopotnița[2]. Construcția bisericii a început în anii 1673-1674, sub domnia lui Grigorie Ghica, dar s-a încheiat abia în anul 1702, în timpul lui Constantin Brâncoveanu, după cum atestă şi pisania sculptată:

† açast´ sfÚ´nt´ 1 Îi dmÚnzßåsk´ beshrik´ 1 din temelïe sa¨ zidit 1 Îi sa¨ Špodobit k¨ z¨grßvhla 1 Štr¨ çinsth Îi la¨da sfintei prh›bra/Èenïi domn¨l¨i nostr¨ 1

[1] Corina Popa, Ioana Iancovescu, Elisabeta Negrău, Vlad Bedros, Ruxandra Lambru (traduceri din lb. slavonă), Natalia Trandafirescu (traduceri din lb. greacă): *Repertoriul picturii murale brâncoveneşti. Județul istoric Vâlcea*, Bucureşti, Ed. Universității Naționale de Arte, 2008, p. 329-336.

[2] Pentru mai multe amănunte legate de istoricul acestui monument vezi capitolul consacrat schitului în Popa..., *op. cit.*, p. 319-328.

BDD-A24131 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:00:24 UTC)

ïÚs xÚs 1 Îi sa¨ fßk¨t k¨ toat´ kelt¨åla 1 a m´rïi sale rßposat¨l¨i domn¨l¨i 1 ï› grigorïe gika voivod/ Š domnïå d¨pre ¨rmß 1 Šnkß neisprßvind¨sß at¨nça 1 a¨ rßmas as¨pra prhsfÚncit¨li mitropolit¨l¨i kir varlaam/ Îi sa¨ nevoit de a¨ isprßvit açhstå toate kßte sß vßd 1 k¨ toat´ podoaba ei 2 Štr¨ slava l¨i d¨mnezß¨ amin 3 Š zilele/ l¨i ï› kostandin basarab´ voivod 1 avg¨st 1 ïÚ 1 zil 1 ani 1 dela 1 adam 1 #zsÚï 3 dela xÚÚs1 #aÚ, 3 / † piÚs 1 az 1 aƒanasïe 1 ›t 1 ÈÚ 1

(*† Această sfântă şi d<u>mn<e>zăiască besearică din temelie s-au zidit şi s-au împodobit cu zugrăveala întru cinstea şi lauda sfintei Preaobrajenii Domnului nostru I<isu>s H<risto>s şi s-au făcut cu toată cheltuiala a mării sale răposatului domnului Io<an> Grigorie Ghica voivod, în domniia dupre urmă. Încă neisprăvindu-să atuncea, au rămas asupra preasf<i>nţitului mitropolitului chir Varlaam şi s-au nevoit de au isprăvit aceastia toate câte să văd, cu toată podoaba ei, întru slava lui Dumnezău, Amin. În zilele lui Io<an> Costandin Basarabŭ voivod, avgust 10 zil<e>, ani de la Adam 7210, de la H<risto>s 1700*[1]*. † Scris-am eu Atanasie din J<iblea>*[2]*).*

Inscripţiile păstrate la schitul Fedeleşoiu sunt scrise, în marea lor majoritate, în limba română: în altar – inscripţia de la Pantocrator, filacterele profeţilor vetero-testamentari din turlă (cu excepţia textului de la Iona, care apare în slavonă), în pronaos – medalioanele cu profeţi, titlurile scenelor, pisania votivă. Restul inscripţiilor sunt în slavonă: titlul de sfânt/sfântă, de mucenic ce precedă numele din sinaxar; în altar – pomelnicul zugravilor, dialogul sf. Petru cu Hristos, la agneţ şi pe filacterele sfinţilor ierarhi, inscripţiile din pronaos ce însoţesc scenele mariale: Maica Domnului Cea mai înaltă decât cerurile, Axionul („Cuvine-se cu adevărat...”), Axionul liturgic al liturghiei sfântului Vasile („De tine se bucură”), Troparul Litiei („Născătoare de Dumnezeu, Fecioară, bucură-te, cea plină de dar”). Catavasia la Întâmpinarea Domnului („Întăreşte, Doamne, biserica Ta, pe care ai răscumpărat-o cu sângele Tău”) apare de asemenea în slavonă.

În naos, aşa cum subliniam, titlurile praznicelor sau citatele din Evanghelie ce servesc ca titlu pentru Duminicile de peste an (sau Duminicile Penticostarului) sunt scrise în limba română. Doar două praznice împărăteşti (Schimbarea la Faţă şi Învierea) şi unul al Maicii Domnului (Adormirea) sunt consemnate în slavonă. Acestea trei din urmă sunt sărbători importante în calendar, a căror denumire era încetăţenită în forma slavă: [pre›bra]Èenie xvÚo („Schimbarea la Faţă” [a lui Hristos]), v´skresenïe xvÚo („Învierea” [lui Hristos]), uspenïe bcÚi („Adormirea [Maicii Domnului]”). Criteriul după care le considerăm aici sintagme slavone şi nu româneşti este faptul că sunt urmate de determinanţi în formă slavă – x<risto>vo, b<ogorodi>ci – şi nu au articol.

[1] Echivalarea anilor este greşită, căci văleatului 7210 îi corespunde anul 1702.

[2] Pisania a fost publicată de Constantin Bălan, *Inscripţii medievale şi din epoca modernă a României. Judeţul istoric Argeş*, Bucureşti, Ed. Academiei, 1994, s.v. 359.

BDD-A24131 © 2011 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:00:24 UTC)

În schimb, titlurile duminicilor Penticostarului reprezentate în pictura murală de la Fedeleşoiu şi textele aferente sunt într-o limbă română ce păstrează caracteristici de secol al XVI-lea: xÚs a¨ izb´vit m¨årh çh g´rbov´ 'H<risto>s au izbăvit muiarea cea gârbovă', xÚs a¨ t´m´d¨it ¨[m]flat¨ 'H<risto>s au tămăduit u[m]flatu', k´nd´ a¨ ad¨s Èidovi pe m¨årh ça k¨rv´ la xÚs 'Când au adus jidovi[i] pe muiarea cea curvă la H<risto>s', çine e direpţ s´ å Šnt´i pïatra s´ dh Šntr´nsa 'Cine e direpţ să ia întâi piatra să dea într-însa'. Argumentele pe care le aducem în susţinerea afirmaţiei de mai sus sunt forma *au* în loc de *a* la persoana a treia singular a auxiliarului „a avea", substantivele ca *ceriu* (puterile ceriului), *păminte*, forma cu *e* nesincopat a adjectivului (aici substantivizat) *direpţ*, toate fenomene specifice textelor rotacizante de secol al XVI-lea.

****

Altar

b´rbac/ gali/leåni/ çe stac/ k´¨t´n/d´ la/ çerü
xÚs/ mironosicelor
d¨minika samarinhnei
let¨rgïå apostolhsk´
pomeni 1 gdÚi 1 z¨gravïi sima 1 ranite 1 wefan 1 gï›rgie

Naos

vedeci vedeci k´ e¨ s´nt´ m´nt¨itorül l¨mïi 1 l¨mina ça adev´rat´ 1 izvor¨l vïecïi fiül l¨i 1 d¨mneze¨ 1 k¨ voe am vr¨t´ 1 Šn tr¨p mam Šbr´kat ka s[´] m´nt¨esk´ pre adam´ çel k´z¨t pre miÈlok¨l Îarpel¨i
prorok solomon: g¨ra de/rept¨l/¨i va gr´i/ Šcelhp/ç¨nh; prorok ïerïmiå: ad¨Î/ßm aminte/ de mila/ tinerh/celor ta/le Î de dr/agosth s´/v´rÎiri/ tale; prorok avvak¨m: p´n[´] k´nd dÚ/mne voi/ striga/ Îi n¨ m´/ vei ask¨/lta; prorok ïeze[k]ïil: vedh/rh asß/m´n´rïi/ m´rire/ domn¨[l¨i]; prorok ïlie: tr´åwe/ d[o]mn¨l/ tr´åwe/ [s¨f]le/[t]¨l mïe¨; prorok ïsaïa: ask¨lt´/ çerüle/ Îi bag´/ Š ¨reki/ p´minte/ k´ç k´ 1 do/mn¨l a¨/ gr´it fï/ am n´sk¨t´; prorok dvÚd´: […] k¨ Šce/lepç¨ne/ lhi f´k¨t; prorok moõsi: zise do/mn¨l k´/tre m[oisi]
r´stignirh l¨i xÚs
k´nd a¨ prins´ Èidovi p´ xÚs
d¨kerh kr¨ki
ad¨kerh l¨i xÚs Šnai[n]tea l¨i kaiafa
k´nd a¨ d¨s p´ xÚs la pilat
d¨mineka ›rb¨l¨i
d¨mineka sl´b´[n]og¨l¨ï

BDD-A24131 © 2011 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:00:24 UTC)

xÚs a¨ t´m´d¨it feçor¨l [sot]nikova
xÚs a¨ t´m´d¨it zÚ[1] b¨boÎi
xÚs a¨ izb´vit m¨årh çh g´rbov´
xÚs a¨ t´m´d¨it ¨[m]flat¨
xÚÚs a¨ blestemat zmokin¨l çel f´r de rod
m´nt¨irh l¨ zaxei
k´nd´ a¨ ad¨s Èidovi pe m¨årh ça k¨rv´ la xÚs; çine e dirept s´ å Šnt´i pïatra s´ dh Šntr´nsa
domne isÚe xsÚe ale tale dintr¨ ale tale cïe ad¨çem noi nevrhdniçi robïi t´i david; übitam/ podoaba/ kasei t/ale dmÚ/ne ziçe/ prorok¨l dvÚd´ solomon; s´ fïe d/mÚne okï/i t´i de/ÎkiÎ´/ spre ka/sa aças/ta

Pronaos

proÚro moõsi: e¨ r¨g/ arz´nd/¨ thm/ v´z¨t/ feço/rh; proÚro aaron; e¨ toæ/g¨ Šf/r¨zit/ th[m]/ [...]
proÚro solomon; e¨ pat/ Šp´r´/tesk¨/ tem v´/z¨t f/eçorh
prorok gede›n; e¨ l´/n´ [ro]¨/ra[t´] tem/ vßz¨t/ feçor/´
proÚro dani[ï]l; e¨ m¨n/te ¨m/brit/ thm v´/z¨t/ fe/çorh
proÚro ïeremia; e¨ k´d/elnic´/ tem [v´]/z¨t fe/çorh
prorok avvak¨m; e¨ pi/tr´ te/m v´z/¨t f[e]/çorh
proÚro mixea: e¨ fe/[...]
proÚro na¨m: e/¨ fe/çorh/ k¨ra/t´ t´m/ v´z[¨t]
proÚro davïd´e¨ ki/vot sf/Št¨ t/hm v´/z¨/t fe/çorh
p¨terile çerül¨i s´ b¨k¨r´, la¨da prhkuvi›Îilor/[...] pro/pov´d¨esk´ p´storïi
apsÚl´ petr¨ fraci/lor [...]/ [f]açêci/ adevera/tß kïmarh/ voastr´
apÚsl´ pavel fracilor/ toci noi da/tori sßntem s´ ne arßtßm/ Šnainth/ È¨dek´ci/ l¨ xÚs
ï› kostandin basarab 1 b 1 voivod
varlaam mitropolit¨l Îi al doilh ktitor k´wig´torül lok¨l¨ï açest¨å
ï›1 grigorïe gika voivod, ï› mateï voivod, ï› wefan voivod, ktitorïi çei dint´i i gdÚa ego marïå gdÚa kr´stina gdÚa katrina
an*ƒ*im mitropolit¨l
›nisifor monax ispravnik¨l

Pisania sculptată[2]

*****

[1] În loc de ïÚ („zece”), cum ar trebui scris în conformitate cu pericopa evanghelică, zugravul a notat aici zÚ („şapte”).
[2] Vezi *infra*.

BDD-A24131 © 2011 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:00:24 UTC)

Am lăsat deoparte numele de sfinți ce apar izolate şi am grupat inscripțiile în limba română, păstrând ordinea apariției lor în planul desfăşurat al monumentului, dorind ca în continuare să facem câteva observații pe marginea acestora, pornind de la grafie şi continuând cu aspectele ce țin de morfologie.

Varietatea formală a unor cuvinte reflectă ezitările în găsirea unui echivalent grafic pentru sunete sau grupuri de sunete din limba română. Un exemplu concludent este cuvântul *fecioară*, care apare în mai multe variante grafice: feçor´, feçorh, feçoar´ (pronaos); pentru secvența *te-am* [văzut] întâlnim şi forma thm, şi tem (pronaos). Mai multe variante se întâlnesc pentru la redarea grupului *în*: Š, Šn, ßn, ´n: Š [zilele...] (pisanie), Šnkß (pisanie), sßntem (pronaos); există chiar un cuvânt în care *în* este redat grafic în două moduri: Šntr´nsa (naos). În ceea ce priveşte redarea grafică a diftongului *oa* din limba română, deşi regula era folosirea slovei ›[1], la Fedeleşoiu întâlnim doar o: domne pentru *Doamne*, feçor´ pentru *fecioară*. Unele forme nu se explică decât printr-o greşeală de (trans)scriere, ca de exemplu kïmarh pentru *chemarea* (pronaos).

O situație aparte o reprezintă folosirea cu relativă consecvență a slovei k în loc de ç pentru secvențele fonetice *ce, ci* (d¨kerh kr¨ki, ad¨kerh [l¨i xÚs]). Dintre toate monumentele ale căror inscripții au fost repertoriate în volumul citat, doar la Fedeleşoiu întâlnim această particularitate, cel mai probabil o influență a slavonei de redacție sârbă[2].

Prezența fonetismelor arhaice în cuvinte ca let¨rgïå, derept, d¨mineka, adeverat, vedhrh alături de prepoziția *dupre* (d¨pre) – o formă inedită ce reprezintă, cel mai probabil, o contaminare cu *pre*, la rândul ei o formă arhaică pentru secolul XVI – individualizează registrul stilistic al textelor repertoriate. Pentru adjectivul *drept* întâlnim două forme, ambele fără sincoparea lui *e*[3]: direpț (pronaos) şi derept (naos). De asemenea, sintagma ad¨Îßm aminte – care aminteşte de primele traduceri ale *Psaltirii* în limba română – prezintă un perfect al verbului *a aduce* înlocuit încă din secolul al XVI-lea de forma analogică *adusei*[4].

Alte formulări diferă față de textul *Bibliei de la Bucureşti* (1688), ediție ce poate fi considerată sursa cea mai probabilă a textelor din perioada respectivă. Versetul din Cartea a IV-a a Regilor (2, 2): tr´åwe d[o]mn¨l, tr´åwe [s¨f]le[t]¨l mïe¨, care apare în naos, pe filacterul proorocului Ilie, sună, în versiunea *Bibliei* de la Bucureşti, „viu

[1] Pandele Olteanu (coord.), *Slava veche şi slavona românească*, Bucureşti, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1975, p. 265.
[2] V. Gheorghe Mihăilă, *Dicționar al limbii române vechi (sfârşitul sec. X – începutul sec. XVI)*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1974, p. 193.
[3] Inovație fonetică de secol al XVI-lea, v. Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române, I. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, ediție definitivă, Bucureşti, 1986, p. 540.
[4] *Idem*, p. 154.

BDD-A24131 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:00:24 UTC)

Domnul şi viu sufletul tău”[1]. De asemenea, citatul din Evanghelia după Ioan, capitolul 8, versetul 7, apare la Fedeleşoiu în formularea *cine e direpţ să ia întâi piatra*, iar în *Biblia* de la 1688 *cel nepăcătos dentru voi*...[2].

Un interes deosebit îl prezintă influenţele limbii române întâlnite în inscripţiile slavoneşti. Articolul enclitic *-u(l)* apare ataşat numelui slav al sf. Ioan Gură de Aur: zlato¨st¨. La pomelnicul zugravilor din altar, sintagma slavă †pomeni 1 gdÚi este urmată de cuvântul românesc în flexiune românească z¨gravïi şi apoi de numele acestora sima 1 ranite 1 wefan 1 gï›rgie. Forma z¨gravïi prezintă atât desinenţa de nominativ plural, cât şi articolul hotărât enclitic. În cazul episodului evanghelic al vindecării slugii sutaşului, zugravul a notat xÚs a¨ t´m´d¨it feçor¨l [sot]nikova, alăturând un substantiv slav, în declinaţie slavă (forma de genitiv [sot]nikova) unei sintagme „româneşti”. În context să menţionăm confuzia fecior/slugă, care deja ţine de un alt nivel de interpretare.

În concluzie, putem afirma, pe baza trăsăturilor evidenţiate mai sus, că inscripţiile religioase în limba română de la schitul Fedeleşoiu (post 1702) au caracteristici arhaice, de secol al XVI-lea, cu unele reminiscenţe ale traducerilor rotacizante ale textelor sfinte (*ceriu, direpţ,* [Hristos] *au* tămăduit). Citatele din Scriptură ce însoţesc pictura murală diferă de traducerile relativ contemporane ridicării schitului (de exemplu *Biblia* lui Şerban Cantacuzino), fără a fi însă mai puţin unitare sau coerente. Toate aceste caracteristici individualizează monumentul adus în discuţie faţă de celelalte ctitorii brâncoveneşti, oferind atât filologilor, cât şi specialiştilor în istoria artei informaţii interesante privind vechimea surselor şi a erminiilor/modelelor folosite de zugravi.

***

Această scurtă analiză este parte a unui proiect mai vast, ce cuprinde un repertoriu de inscripţii culese de la 19 monumente brâncoveneşti din perioada 1688-1714. Alegând un monument de dimensiuni reduse, cu material epigrafic pe măsură, am dorit să exemplificăm la scară mică importanţa inscripţiilor religioase. Acestea au fost neglijate – şi de aceea au rămas inedite –, accentul căzând pe inscripţiile laice, care au atras interesul specialiştilor prin informaţiile de natură istorică şi socială pe care le ofereau. Materialul epigrafic cu caracter religios poate completa imaginea de ansamblu a limbii române folosite în acea perioadă, căci oricât de însemnate numeric faţă de secolele precedente ar fi documentele scrise din acea perioadă, ele tot sunt puţine în comparaţie cu alte spaţii culturale europene.

[1] *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi Noului Testament* (tipărită întâia oară în timpul lui Şerban Vodă Cantacuzino), Bucureşti, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997, p. 265.
[2] *Idem,* p. 819.

BDD-A24131 © 2011 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:00:24 UTC)

Bibliografie

Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului şi Noului Testament (tipărită întâia oară în timpul lui Şerban Vodă Cantacuzino), Bucureşti, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997

Mihăilă, Gheorghe, *Dicționar al limbii române vechi (sfârşitul sec. X – începutul sec. XVI)*, Bucureşti, Ed. Enciclopedică, 1974

Olteanu, Pandele (coord.), *Slava veche şi slavona românească*, Bucureşti, Ed. Didactică şi Pedagogică, 1975

Popa, Corina, Iancovescu, Ioana, Negrău, Ecaterina, Bedros, Vlad, Lambru, Ruxandra (traduceri din lb. slavonă), Trandafirescu, Natalia (traduceri din lb. greacă): *Repertoriul picturii murale brâncoveneşti. Județul istoric Vâlcea*, Bucureşti, Ed. Universității Naționale de Arte, 2008

Rosetti, Alexandru, *Istoria limbii române I. De la origini până la începutul secolului al XVII-lea,* ediție definitivă, Bucureşti, Ed. Ştiințifică şi Enciclopedică, 1986

BDD-A24131 © 2011 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.58 (2026-11-16 21:00:24 UTC)